

arasındaki savaşa karıştıkları için Rohillalar Maratalar'a 5 milyon rupi savaş tazminatı ödeyeceklerdi. Üstünlüğünü iyice kabul ettirmek isteyen Safder Cenk, Rahmet Han'ı Leknev'den 15 mil ötedeki Mohan'a varıncaya kadar yanında götürdü ve ancak burada ülkesine dönmesine izin verdi. Bu sıralarda Ahmed Şah Dürrânî tarafından Kandehar'da esir tutulan Ali Muhammed Han'ın diğer iki oğlu serbest bırakıldı (1752) ve böylece Hâfiz Rahmet Han ülkeyi Ali Muhammed'in oğulları Abdullah Han, Feyzullah Han ve Sâdullah Han arasında paylaştırmak zorunda kaldı. Rahmet Han'ın hükümdar vekili olmasını istemeyen Abdullah Han onu zehirlemeye teşebbüs etti; başarılı olamayınca da Ketîr'den sürüldü. Ülkenin bölünmesiyle Rahmet Han'ın gelir ve prestijinin azalması onu yeni yerler elde etmeye zorladı. Pilibhî'ti hâkimiyet sahasına dahil ederek buraya Hâfizâbâd adını verdi ve büyük bir saray yaptırarak şehri idare merkezi haline getirdi.

Hindistan'daki Marata hükümranlığının sona ermesini sağlayan Panipat Savaşı'nda (1761) Rahmet Han, oğlu İnâyet Han ve yeğeni Dünde Han (Necîbüddevele'nin kayınpederi) ordularıyla Ahmed Şah Dürrânî'ye yardım ettiler. Bu yardıma karşılık Hâfiz Rahmet Han'a Etâve bölgesi verildi. Rahmet Han orada bulunan Maratalar'ı sürdü. Kısa bir müddet sonra Eved Nevvâbî Şücâüddevle, Necîbüddevele ile birlik olarak Ferruhâbâd'ın Bengaş hükümdarı ile aralarındaki eskiden kalan bir meseleyi halletmek üzere Ferruhâbâd'a karşı bir operasyon başlattı. Hâfiz Rahmet Han zayıf tarafın yanında yer aldı ve bu küçük Afgan krallığının düşmesini önledi. O yıllarda Hindistan'daki İngiliz üstünlüğü giderek tehlikeli bir hal alıyordu ve bu durumu gören Rahmet Han bir ara onların elinde bulunan Patna'ya saldırmıştı (1763). Necîbüddevele'nin 1770'te, Dünde Han'ın 1771'de ölümü Hindistan'daki Afgan gücünü zayıflattı. Siyasî durumu iyi tahlil eden Hâfiz Rahmet Han, İngilizler'in kullandıkları Eved nevvâbî ile ittifak yaptıysa da daha sonra araları açıldı ve savaşıma noktasına geldiler. İçlerinde Ali Muhammed Han'ın ikinci oğlu Feyzullah Han'ın ve Dünde Han'ın oğullarının da bulunduğu bazı Rohilla kumandanları İngilizler'in Eved kuvvetlerine doğrudan yardım ettikleri savaştan uzak durdular. Nihayet iki ordu Katra Mirânpûr'da karşılaştı (1774). Rohillalar'ın sayısı daha azdı, ayrıca bazı kuvvetlerin kaçması onların Hindistan'daki

ihlîşamlı fakat kısa süren hükümranlıklarının sonunu getirdi. Hâfiz Rahmet Han öldürüldü ve başı kesilerek Şücâüddevle'ye götürüldü; cesedi ise daha sonra savaş meydanından alınarak Bareilly'de toprağa verildi ve mezarının üzerine bir türbe yapıldı.

Halk arasında Kûtâ Bâbâ lakabıyla tanınan ve dindar, âdil, insan sevgisiyle dolu cömert bir insan olan Rahmet Han köylüleri, esnaf ve zanaatkârları korumuş, ticareti teşvik etmiş ve bazı vergileri kaldırmış, ilim ve sanatı da koruması altına alarak 5000 âlime hazineden maaş bağlamıştır. Afgan şairlerinin antolojisinde yer alan ve yazmaları British Museum'da bulunan bazı Farsça şiirler ona nisbet edilmiştir; fakat bunların ona ait olup olmadığını tesbit etmek zordur. Rahmet Han, Afganlar'ın neseplerinden bahseden ve son bölümünde Şiiliğe reddiyede bulunan *Hulâşatü'l-ensâb* adlı eserini 1184'te (1770) tamamlamıştır (Storey, I/1, s. 396-397).

BİBLİYOGRAFYA :

Hamilton, *History of the Rohilla Afghans*, London 1787; Müstecâb Han, *Gülistân-ı Rahmet* (İng. özet: trc. C. Elliot, *The Life of Hâfiz ool-moolk, Hafiz Rehmüt Khan*), London 1831; Gulâm Hüseyin Han, *Siyerü'l-müte'ahhürin*, Leknev 1282/1866, II-III, tür.yer.; Kemâleddin Haydar, *Târîh-i Eved Kaysar: al-tawârikh*, Leknev 1297/1877; J. Strachey, *Hastings and the Rohilla War*, Oxford 1892; Gulâm Ali Han Nakvî, *İmâdû's-sa'âdât*, Leknev 1897; H. R. Nevill, *Gazetteer of Bareilly*, Allahabad 1911; Necmü'l-Ganî Râmpûrî, *Ahbârü's-Şanâdîd*, Bedâûn 1918; a.mlf., *Târîh-i Eved*, Leknev 1919, I, 113 vd.; II, 189-255; Nûreddin Hüseyin Han, *Sergüzeşt-i Nevvâb Necibü'd-devle*, Aligarh 1924; Storey, *Persian Literature*, I/1, s. 396-397; *A History of the Freedom Movement: The Rohillas*, Karachi 1957, I, 303-336; Mill-Wilson, *History of India*, London 1958, III; Eltâf Ali Birelvî, *Hayât-ı Hâfiz Rahmet Hân*, Karaçi 1963; *CHIn.*, IV, 422, 429, 446; Abdülhay el-Hasenî, *Nûzhetü'l-ğavâtir*, VI, 85-86; M. Longworth Dames, "Hâfiz Rahmet Han", *IA*, V/1, s. 77-79; A. S. Bazmee Ansari, "Hâfiz Rahmet Khân", *EP* (İng.), III, 59-62; a.mlf., "Hâfiz Rahmet Hân", *UDMİ*, VII, 809-811.

A. S. BAZMEE ANSARI

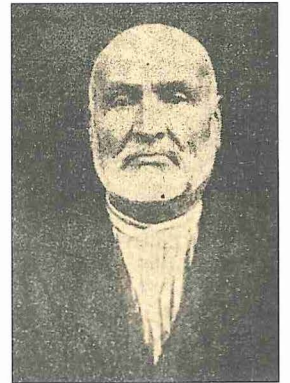
HÂFİZ SÂMÎ (1874-1943)

Türk mûsikisinde son devrin
dini ve din dışı icraları ile tanınan
en ünlü hânendelerinden.

Günümüzde Bulgaristan sınırları içerisinde bulunan Filibe'de doğdu. Babası Hacı Ali Rızâ Efendi, annesi Zâtiye Hanım'dır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Sava-

ş'ında Filibe'nin Ruslar tarafından işgali üzerine ailesiyle birlikte İstanbul'a göç ederek Fatih'te Hâfizpaşa semtine yerleşti. Tezgâhçılar (veya Mehmed Atâ) Sibyan Mektebi'nde okuduğu sırada on yaşlarında iken sesinin güzelliğiyle dikkati çekti. Sultan Selim Camii imamı reisül-kurrâ Hacı Hasan Efendi'nin yanında hıfzını tamamladı. Hasan Efendi'den kıraat, Yedi Emirler türbedarı Hacı Kadri (Kadir) Efendi'den tashih-i hurûf ve ta'lîm-i Kur'an dersleri aldı. Ayrıca Eğinli Rahmi ve Hâfiz İdris efendilerle hadis âlimi Demirhisarlı Hacı Abdüş Efendi'den medrese derslerini okudu ve otuz beş yaşında Abdüş Efendi'den icâzet aldı. 1893-1906 yılları arasında Halıcıoğlu Topçu Mektebi imamlığı görevinde bulundu. Vazifesinden istifa ederek hacca gitti. Hac dönüşü (1910) Şeyhülislâm Hüseyin Hüsnü Efendi kendisine hünkâr imamlığını teklif ettiyse de Sâmi Efendi kabul etmedi. Bir ara Galata Camii'nde imamlık yaptı, fakat bir sinir hastalığına yakalanması üzerine görevinden ayrılma zorunda kaldı (1912). Hayatının bundan sonraki döneminde ancak bazı vesilelerle okumuştur. 1936 yılında Gülhâne Hastahanesi'ne yatırılıp tedavi edilmeye çalışıldı. Bir müddet iyileşir gibi olduysa da daha sonra hastalığı nüksetti. Ayrıca kulakları iyi işitmemeye başlayınca sıkıntıları daha da arttı. 26 Nisan 1943 tarihinde doktora giderken yolda öldü ve Edirnekapı'da şair Bâkî'nin mezarının yanına defnedildi. Soyadı kanunundan sonra Ünokur soyadını almışsa da daima Hâfiz Sâmi olarak anıldı.

Osmanlılar'ın son döneminde yetişen ve başta Kur'an tilâveti olmak üzere mevlid, ezan, kaside, gazel gibi irticâlî okuyuşlarda devrinin erişilmesi güç birkaç simasından biri olan Hâfiz Sâmi, ilk mûsiki bilgilerini Müştakzâde Hacı Edhem Efendi'den aldı. Daha sonra Bolâhenk Nûri Bey, Enderunlu Hâfiz Hüsnü Efendi,

Hâfiz Sâmi

Hâfız Sâmî'nin okuduğu, Ali Rıza Sağman ile Süleyman Erguner'in de plaktan notaya aldıkları muhayyer gazel

Hacı Kirâmî Efendi, Bestenigâr Ziyâ Bey ve Sultanselimli Hâfız Cemal Efendi'den faydalanarak dinî ve din dışı birçok eser meşketti. Meşhur bestekâr Zekâî Dede, torunu Münir (Kökden) Bey'in meşk için kendisine getirdiği Hâfız Sâmî'yi dinledikten sonra, "Oğlum, sana Hüdâ meşketmiş, benim meşkedecek bir şeyim yok!" diyerek bu gencin müsikideki kabiliyetini ve istikbalini âdetâ keşfetmiştir.

Hâfız Sâmî'nin ilk olarak on dört yaşında ramazanda Fâtihi Camii'nde okumaya başladığı mukabeleleri, daha sonra uzun yıllar Beyazıt ve Yerebatan camilerinde büyük kalabalıklar önünde devam etmiştir. Bilhassa 1900-1910 yılları arasında Fâtihi Camii'nde hünkâr mahfilinin altında öğle ile ikinci arasında okuduğu mukabeleler meşhurdur. Kaynaklarda, onun kıraati esnasında cezbeyle kendinden geçen dinleyicilerin coşkulu feryatlarının kubbelerde yankılandığı belirtilir. Rahatsızlığından sonra Kur'an ve mevlid mahfillerinde pek görülmemişse de 1928 Ramazanında Fâtihi Camii'nde bazı günler mukabele okumuştur. Hâfız Sâmî Kur'an tilâvetinde tecvide son derece dikkat eder ve lüzumsuz nağmelerden kaçınırdı.

Mevlid okuyuşunda da aynı hassasiyeti gösteren Hâfız Sâmî mânaya ve diksiyona özellikle dikkat ederdi. Yorulmak bil-

meyen sesi yanında çok uzun bir nefesi vardı. Mevlid okurken üç beyti bir solukta, gereken perde ve nağmeleri de göstererek okuduğu nakledilir. Mısraları âdetâ yaşayarak seslendirdiğini söyleyen Ali Rıza Sağman, *Meşhur Hafız Sâmî Merhum* adlı eserinde Hâfız Sâmî'nin mevlidi Kur'an'dan daha iyi okuduğunu yazar. Tecvide riayet sebebiyle Kur'an kıraatinde sesi kullanma ve nağme yapma konusunda bir nevi sınırlama bulunduğunu, mevlidde ise sesin kudretini gösterme imkânının daha fazla olduğunu ifade ettikten sonra çok güzel mevlid okuyan kimseler tanıdığını, ancak ideal mevlid okuyuculuğunu Hâfız Sâmî'nin şahsında gördüğünü belirtir (s. 94). Anadolu'nun birçok yerinde de mevlid okuyan Hâfız Sâmî'nin hâfızalarda derin izler bırakan birçok okuyuşu arasında 1901 yılında Zeyrek Kilise Camii'nde, 1910'da Dârülfünun gençlerine Süleymaniye Camii'nde okuduğu mevlidler ve Meşrutiyet yıllarında Esad Efendi Tekkesi'nde okuduğu Mülk sûresi özellikle kaydedilmelidir. Esad Efendi Tekkesi'ndeki kıraati sırasında dervişlerin cezbeye kapılarak kendilerini yerlere atmaya ve bağırma başlamaları üzerine şeyh efendi yüksek sesle "el Fâtiha!" demek suretiyle Hâfız Sâmî'nin okuyuşunu kesmek zorunda kalmıştır.

Hâfız Sâmî üstat gazelhanlar arasında yer alır ve bu konuda ismi Şaşı Hâfız Osman ile beraber anılır. Üç oktav üzerinde istediği rahatlıkla okuyabilen Sâmî Efendi güftenin fesahatini bozmadan tiz ve pestlerde, hecelerinin hakkını verip vurgulara dikkat ederek okurdu. Ayrıca meyan içinde meyan göstererek seyreden icraları da onun sahip olduğu ses genişliğinin göstergeleriydi. Çoğunlukla mansur akordunun tiz nevâsı üzerinde okuyan Hâfız Sâmî'nin gazellerinde aşıkane bir edâ hâkimdi. Dinî ve din dışı pek çok eseri plağa okumuş ve bu plaklar büyük ilgi görmüştür. Ancak gençlik yıllarında ve zamanın gelişmemiş teknikleriyle dolduğu bu plaklar Hâfız Sâmî'nin okuyuşundaki özellikleri tam anlamıyla yansıtmaktan uzaktır. Ayrıca plaklardaki zaman sınırlaması da onun tabii okuyuşuna önemli bir engel teşkil etmiştir. "Ey kamer-tal'at sarây-ı âsümân durduka dur" mısra ile başlayan muhayyer gazeli, "Aşk ehline âlemde dilârâ mı bulunmaz" mısra ile başlayan segâh gazeli plaklara okuduğu meşhur eserler arasındadır. Hicazkâr makamında ve sözleri Şeyh Esad Erbîlî'ye ait, "Tecellâ-yı cemâlinden habîbim nevbahâr âteş" mısrayla başlayan eser ise onun en çok okuduğu kaside olarak bilinir.

BİBLİYOGRAFYA :

Divan Edebiyatı Müzesi, Cemaleddin Server Revnakoğlu'nun Dosyaları, nr. 108; Ergun, *Antoloji*, II, 654-655, 717; Ali Rıza Sağman, *Meşhur Hafız Sâmî Merhum*, İstanbul 1947; a.m.f., "Hafız Sâmî Merhum", *İstiklâl Gazetesi*, İstanbul 27 Ağustos 1943; Sadi Yaver Ataman, *Mehmet Sadi Bey*, Ankara 1987, s. 39-41; Özalp, *Türk Müsiki Tarihi*, II, 63-64; Sermet Muhtar Alus, *İstanbul Kazan Ben Keççe*, İstanbul 1995, s. 124; Ahmed Midhat Efendi, "Hâfız Sâmî Efendi Hazretleri", *Tarîk Gazetesi*, İstanbul 16 Kânunusânî 1314; Hayri Yeniğün, "Hafız Sami", *Musikî ve Nota*, sy. 31, İstanbul 1972, s. 27-28; Zeki Altın, "Merhum Hafız Sâmî Efendi", *Kök*, sy. 13, İstanbul 1982, s. 33; Öztuna, *BTMA*, II, 260-261; Fikret Bertoğ, "Sami Efendi (Hafız)", *DBİst.A*, VI, 433.

▲ NURİ ÖZCAN

HÂFİZ-İ ŞİRÂZİ

(حافظ شیرازی)

Hâce Şemseddin Muhammed
(ö. 792/1390 [?])

İran'ın önde gelen
lirik şairlerinden.

Şiraz'da dünyaya geldi; doğumu için verilen tarihler 717 (1317) ile 726 (1326) arasında değişmektedir. Büyük şöhretine rağmen hayatı hakkında pek az bilgi